

Odjeci srednjoeuropskih stilskih strujanja na arhitekturi dvoraca 18. stoljeća u Slavoniji

Marić, Maja

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:065194>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-17**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti umjetnosti (dvopredmetni)

Maja Marić

**Odjeci srednjoeuropskih stilskih strujanja na
arhitekturi dvoraca 18. stoljeća u Slavoniji**

Završni rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti umjetnosti (dvopredmetni)

Odjeci srednjoeuropskih stilskih strujanja na arhitekturi dvoraca 18. stoljeća u Slavoniji

Završni rad

Student/ica:

Maja Marić

Mentor/ica:

dr. sc. Laris Borić, izv. prof

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Maja Marić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Odjeci srednjoeuropskih stilskih strujanja na arhitekturi dvoraca 18. stoljeća u Slavoniji** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. lipnja 2020.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	2
3. DRUŠTVENO – POVIJESNI KONTEKST	2
4. GRADITELJSKA AKTIVNOST U SLAVONIJI NAKON DEKAMERALIZACIJE	3
5. SREDNJOEUROPSKE VLASTELINSKE OBITELJI U SLAVONIJI U 18. STOLJEĆU	3
6. TIPOLOŠKE KARAKTERISTIKE ČETIRI SLAVONSKA DVORCA SREDNJOEUROPSKIH NARUČITELJA	5
6.1. DVORAC EUGENA SAVOJSKOG U BILJU	5
6.2. DVORAC HILLEPRAND PRANDAU U VALPOVU	7
6.3. DVORAC ELTZ U VUKOVARU	9
6.4. DVORAC ESTERHÁZY U DARDI	11
7. ODJECI SREDNJOEUROPSKIH STILSKIH TRENDOVA NA SLAVONSKIM DVORCIMA 18. STOLJEĆA	13
8. ZAKLJUČAK	16
9. LITERATURA	18
10. INTERNETSKI IZVORI	19
11. SLIKOVNI MATERIJAL	21

Odjeci srednjoeuropskih stilskih strujanja na arhitekturi dvoraca 18. stoljeća u Slavoniji

Područje današnje Slavonije nakon Mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine dolazi pod Habsburšku krunu koja dijeli zemlju zaslužnim pojedincima, vojskovođama i bogatim obiteljima pretežito iz prostora današnje Austrije, Mađarske ili Njemačke. Proces dekameralizacije, odnosno izmjene vlasništva posjeda iz ruku vladara u vlasništvo crkvenog ili svjetovnog vladara, trajao je punih trideset godina i završio je do 1730. godine uspostavljanjem novih vlastelinstava nakon čega je započela izgradnja stambenih zdanja koja postaju ključnim nositeljima baroknih strujanja na tom prostoru. Ovaj rad fokusirat će se na višekrilni tip građevina koji se u pravilu odnosi na dvorce većih dimenzija i složenijih tlocrta. Gradnjom dolazi do prenošenja modela koji utječu na širenje srednjoeuropske likovne kulture. Razmatrane su elementarna tlocrtna tipologija, pojava specifičnih dekorativnih elemenata i veza s komparativnim srednjoeuropskim materijalom na primjerima četiri dvorca – princa Eugena Savojskog u Bilju, obitelji Hilleprand von Prandau u Valpovu, Eltz u Vukovaru i Esterházy u Dardi

Ključne riječi: Slavonija, 18. stoljeće, dvorci, princ Eugen Savojski, Bilje, Hilleprand von Prandau, Valpovo, Eltz, Vukovar, Esterházy, Darda

1. UVOD

Područje današnje Slavonije je od druge četvrtine 16. stoljeća do posljednje četvrtine 17. stoljeća bilo pod Osmanlijskom vlašću, a tijekom 16. stoljeća ona je dosegla vrhunac osvajanjem dobrog dijela prostora današnje Hrvatske.¹ Brojnim vojnim poduhvatima ti su posjedi početkom 18. stoljeća pripojeni Hrvatskoj koja je tada priznavala Habsburšku krunu. Nakon što su ti prostori ratnim djelovanjima opustošeni, zemlja je ostala neobrađena. Ubrzo je došlo do podjele zemljišta, te su slavonski posjedi postali vlasništvom europskog plemstva čiji su predstavnici bili uključeni u borbe protiv Osmanlija. Oni podižu nove stambene strukture na području koje je stoljećima bilo pusto. Intenzivna gradnja trajala je cijelo 18. stoljeće te je uključivala podizanje čitavih gospodarskih kompleksa koji su pridonosili oživljavanju oslabljene sredine, a u središtu kojih su se nalazili dvorci. Pri njihovoj gradnji, obitelji naručitelja koje su dolazile s područja središnje Europe gradili su i uređivali zdanja po ukusu stila sredine iz koje potiču te su postali glavnim prenositeljima modela kojima će potom utjecati i na malobrojno lokalno plemstvo, što je pak rezultiralo širenjem srednjoeuropskih koncepata i usađivanjem slavonske arhitekture 18. stoljeća u trendove srednjoeuropske likovne kulture. Ovaj rad nastoji uvidjeti upravo takve srednjoeuropske arhitektonske trendove i pojedinačne tipološke i stilske elemente koji su implementirani u arhitekturu četiri dvorca izgrađenih kroz 18. stoljeće na području Slavonije – zdanja u Bilju, Valpovu, Vukovaru i Dardi, građevina uglednih plemića poput princa Eugena Savojskog, obitelji Hillebrand von Prandau, Eltz i Esterházy. Cilj je ovoga teksta uočiti odjeke srednjoeuropskih stilskih strujanja na tim zdanjima kroz primjenu opisa, analiza i stilskih kontekstualizacija. Osim toga, nastojat će se razmotriti i profili stranih europskih naručitelja. Razmatrat će se elementarna tlocrtna tipologija, pojava specifičnih dekorativnih elemenata i u kojoj se mjeri promatrani elementi mogu dovesti u vezu s komparativnim srednjoeuropskim materijalom. Sukladno tome će se izvući zaključci o specifičnim elementima i/ili stilskim trendovima koji su, i u kojoj mjeri, prisutni na sačuvanim dvorcima u Slavoniji.

¹ M. OBAD ŠĆITAROCI 1998., 9-10.

2. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Barokni dvorci na području današnje Slavonije nedovoljno su istraženi. Nekolicina je povjesničara arhitekture publicirala rezultate istraživanja u formi stručnih i znanstvenih članaka, no sveobuhvatne sinteze još uvijek nisu dostatne za stjecanje općeg uvida. Monografija Mladena Obad-Šćitarocija iz 1998. godine predstavlja najopsežnije istraživanje koje uključuje tu temu uopće, no nedostaju detaljnije stilske analize koje su izostale u većem dijelu naknadnih publikacija u 21. stoljeću.² Značajniji doprinos temi predstavljaju članci Zlatka Uzelca, posebice onaj iz 2014. godine,³ čiji metodološki pristup nastoji slijediti ovaj rad. Ostale važne publikacije koje je potrebno spomenuti su katalog izložbe „*Valpovački vlastelini Prandau-Normann*“ ur. Milana Vrbanusa iz 2018. godine, pojedine studije Katarine Horvat-Levaj, od kojih se ističe ona u suradnji s Ratkom Vučetićem i Ivanom Haničar Buljan iz 2012. godine u koja iznosi detaljne informacije vezane uz dvorac u Dardi.⁴

3. DRUŠTVENO – POVIJESNI KONTEKST

Ključni događaji koji označavaju kraj Osmanlijske vladavine na području Slavonije odvijali su se 1683. i 1688. godine, a odnose se na odbijanje osmanlijske opsade Beča, te habsburško zauzimanje Beograda kao važne strateške točke.⁵ Ovakav rasplet rezultat je ujedinjavanja nekoliko europskih sila koje su se slanjem financijske i vojne pomoći caru Leopoldu I. pridružile u svojevršnom križarskom ratu protiv Osmanlija. Ključnu ulogu u tom vojnom poduhvatu među mnogim udruženim plemićima odigrao je i princ Eugen Savojski.⁶ Njegovi vojni uspjesi imali su presudnu ulogu u okončanju sukoba kao i u značajnoj prekretnici, Miru u Srijemskim Karlovcima 1699. godine kojim je rat završen, a čitavo je područje današnje Slavonije oslobođeno od Osmanlijske vlasti.⁷ Troškovi petogodišnjeg rata nadmašili su sva očekivanja, a dugogodišnji sukobi opustošili zemlju i uzrokovali nestajanje ionako malobrojnog domaćeg plemstva, te su doveli do situacije u kojoj je bilo nemoguće utvrditi vlasništvo posjeda.⁸ Stoga je oslobođena zemlja pripala Dvorskoj komori koja je u ime vladara nad njima preuzela upravu. Doneseni su novi zakoni koji su trebali namirili ratom postignute troškove i koji su Slavoniju vratili u feudalni sustav koji je prethodio Osmanlijskoj upravi, no ubrzo se

² M. OBAD ŠĆITAROCI 1998.

³ Z. UZELAC 2014

⁴ J. NAJCER SABLJAK; S. LUČEVNJAK 2018; K. HORVAT-LEVAJ; R. VUČETIĆ; I. HANIČAR BULJAN 2012.

⁵ S. ĐURIČIĆ 2015, 38.

⁶ S. ĐURIČIĆ 2015, 39.

⁷ I. KARAMAN 1959, 457.

⁸ V. ČURŽIK 1994, 22.

ispostavilo da takav model ne funkcionira jer nije bilo radne snage, zemlja je bila opustošena, a prinosi su bili manji od očekivanog.⁹ Zbog toga su Dvorska komora i Ratno vijeće novonastali problem rješavali promjenom vojne uprave u civilnu, te raspodjelom zemlje vojskovođama i visokom stranom plemstvu za zasluge u oslobodilačkim vojnim akcijama.¹⁰

4. GRADITELJSKA AKTIVNOST U SLAVONIJI NAKON DEKAMERALIZACIJE

Raspodjela vlasništva posjeda započela je osnivanjem komisije za utvrđivanje prava na novostečena područja. Proces izmjene vlasništva iz ruku vladara u vlasništvo crkvenog ili svjetovnog vlastelina, poznat i kao proces dekameralizacije, trajao je punih trideset godina i uglavnom je završio do 1730. godine uspostavljanjem novih vlastelinstava nakon čega je započela izgradnja stambenih zdanja na tim posjedima koje je tipski najjednostavnije podijeliti u dvije skupine ovisno o tlocrtnoj dispoziciji: u jednokriline i višekrilne građevine, pri čemu su jednokriline uglavnom kurije (arhitektonski skromnije i manje drvene građevine koje su najčešće bile kuće siromašnijeg plemstva), dok se višekrilni tip u pravilu odnosi na dvorce većih dimenzija i složenijih tlocrta.¹¹ Intenzivniji razvoj stambene arhitekture bio je razlogom da su dvorci i kurije postali ključnim nositeljima baroknih strujanja na tom prostoru. Prvu polovinu 18. stoljeća u Slavoniji karakterizira primjena zatvorenog kasnorenesansnog ili ranobaroknog tlocrta četverokrillnog tipa dvorca. Takve zakašnjele tlocrtne forme zadržavaju se iz praktičnih razloga uzrokovanih još uvijek nesigurnom situacijom, dok je u drugoj polovini stoljeća vidljiv pomak u stilu, te se pojavljuju zrelobarokni oblici dvoraca otvorenog tipa. Najčešći su trokrilni ili tzv. tlocrti „U“ tipa koji se otvaraju ka implementaciji krajolika u svoj koncept. Također, perivoji postaju sastavni element arhitekture i vizure dvorca.

5. SREDNJOEUROPSKE VLASTELINSKE OBITELJI U SLAVONIJI U 18. STOLJEĆU

Zasluzni pojedinci, vojskovođe ili bogate obitelji pretežito iz prostora današnje Austrije, Mađarske ili Njemačke koje su u vrijeme ratnih zbivanja novčano i osobnim angažmanom podupirali ratne operacije, na dobivenim su zemljištima organizirali imanja i gradili dvorce. Najglasovitiji posjednik na oslobođenom slavonskom teritoriju početkom 18. stoljeća bio je vojskovođa princ Eugen Savojski. Franjo Eugen od Savoje i Pijemonta, pripadao je sporednoj

⁹ V. ČURŽIK 1994, 22.

¹⁰ K. HORVAT-LEVAJ, 2015, 538.

¹¹ K. HORVAT-LEVAJ; R. VUČETIĆ; I. HANIČAR BULJAN 2012, 7; K. HORVAT-LEVAJ 2013, 5; M. OBAD ŠĆITAROCI; B. OBAD ŠĆITAROCI 2005, 21.

grani savojske dinastije. Rodio se 1663. godine, u tridesetoj godini postao je general, a ubrzo i feldmaršal. Početkom 18. stoljeća obnašao je funkciju predsjednika Dvorskog ratnog vijeća. Ostao je zapamćen po brojnim pobjedama koje su omogućile završetak rata s Osmanlijama, kao i političko i vojno učvršćenje Habsburške monarhije na oslobođenim prostorima Podunavlja. Život je proveo u Beču, a nije imao nasljednika.¹² Gradio je brojne barokne rezidencije širom Monarhije čije su projekte izrađivali najveći arhitekti toga vremena poput Johanna Fischera von Erlacha i prinčevog omiljenog arhitekta Johanna Lukasa von Hildebrandta. Fischer von Erlach je bio zadužen za projekt njegove službene rezidencije – Zimske palače u Beču koju je dovršio Hildebrandt koji je potom projektirao i druge njegove rezidencije kao što su dvorac u Ráckeveu u Mađarskoj, kompleks Belvedere u Beču i dvorac Hof na današnjoj granici sa Slovačkom. Osim tih impozantnih građevina, ovaj slavni vojskovođa sagradio je i lovački dvorac u Bilju gdje je radi iznimnih zasluga stekao posjed.¹³

U procesu dekameralizacije, plemićkoj obitelji Hilleprand von Prandau, porijeklom iz Tirola, dodijeljeno je zemljište u Valpovu. Početkom 18. stoljeća, značajan predstavnik loze, Petar Hilleprand von Prandau obnašao je funkciju ugarskog komornika i carskog dvorskog komornog vijećnika. Na toj je poziciji stekao velik ugled zbog kojeg mu je 1704. godine vladar dodijelio barunstvo, a nekoliko godina kasnije, 1721. godine, i valpovačko vlastelinstvo.¹⁴ Već od sljedeće godine započeo je upravljati darovanim posjedom kojeg je osobno provjeravao dva puta godišnje, u proljeće i jesen.¹⁵ U to vrijeme je bio oženjen Anom Marijom Praembs s kojom je imao tri kćeri. Obitelj je uglavnom živjela u Beču, te su upravljanje vlastelinstvom ostavljali mnogim zakupnicima, a tek se Petrov sin Josip Ignjat krajem stoljeća preselio u valpovački dvorac zajedno sa svojom trećom suprugom.¹⁶ Osim dvorca, u posjedu obitelji Hilleprand von Prandau bila je njihova bečka rezidencija Prandausches Gartenschloss na Rennwegu, te dvorci na posjedima u Donjoj Austriji i Štajerskoj, kao i dvorac u Authalu u Austriji.¹⁷

Vukovarsko je vlastelinstvo tridesetih godina 18. stoljeća prešlo u posjed obitelji Eltz, porijeklom s područja Trieria i Mainza. Grof Filip Karlo von and zu Eltz-Kempenich, nadkancelar Habsburške monarhije, knez izbornik i nadbiskup Mainza je 1736. godine, uz odobrenje kralja Karla VI. kupio vukovarsko vlastelinstvo od Ivana Ferdinanda Kuffsteina, carevog rizničara.¹⁸ Nakon grofove smrti 1743. godine vlastelinstvo je naslijedio njegov nećak

¹² M. OBAD ŠĆITAROCI 1998, 79.

¹³ M. OBAD ŠĆITAROCI 1998, 74.

¹⁴ V. ČURŽIK 1994, 23.

¹⁵ LJ. PERČI 2008, 75.

¹⁶ J. NAJCER SABLJAK, S. LUČEVNJAK 2018, 10.

¹⁷ J. NAJCER SABLJAK, S. LUČEVNJAK 2018, 9.

¹⁸ J. NAJCER SABLJAK, S. LUČEVNJAK 2017, 62.

Anselmo Kazimir i njegova supruga Ana Ivana Eva Josepha, s kojom je imao sina Huga Filipa I.¹⁹ Potonji je sa suprugom, Sofijom Terezom, rođ. barunicom van Boos zu Waldeck und Monthfort živio u dvoru u Eltvilleu koji je bio glavna rezidencija obitelji. Oni su osobno nadgledali vukovarski posjed, a tek je njihov sin Emerik konačno odabrao vukovarsko vlastelinstvo za svoju rezidenciju.²⁰

Veći posjed u Dardi bio je četrdesetih godina 18. stoljeća dodijeljen obitelji Esterházy. Riječ je o rodu koji je u to vrijeme bio među vodećim obiteljima Monarhije te su u Mađarskoj posjedovali ogromne zemljišne površine, a njihovo se bogatstvo moglo usporediti s razinom habsburških careva.²¹ Članovi te obitelji imali su značajnu ulogu u hrvatskoj povijesti 18. stoljeća, jer iz nje potiču hrvatski banovi Josip i Franjo, kao i zagrebački biskup Mirko (Emerik) III. Esterházy.²² Utjecaj ove obitelji može ilustrirati i činjenica da je upravo biskup Emerik 1741. godine okrunio kraljicu i caricu Mariju Tereziju, koja je osam godina kasnije obitelji darovala posjed u Dardi.²³ Obitelj je uz slavonski dvorac posjedovala i niz dvoraca širom Slovačke, Austrije i Mađarske. Renesansni dvorac u slovačkoj Galanti bio je sjedište obitelji, a u 18. stoljeću zamijenio ga je barokni dvorac u Eisenstadtu u Gradišću, dok je njihov dvorac u Fertődu danas poznat pod nazivom „mađarski Versailles“.²⁴

6. TIPOLOŠKE KARAKTERISTIKE ČETIRI SLAVONSKA DVORCA SREDNJOEUROPSKIH NARUČITELJA

6.1. DVORAC EUGENA SAVOJSKOG U BILJU

Lovački dvorac slavnog vojskovođe Eugena Savojskog sagrađen je na graničnom području Monarhije, u Bilju, na zemljištu koje mu je 1698. godine darovao Leopold I. za zasluge u bitci na rijeci Tisi, ključnoj za završetak rata.²⁵ Nakon prinčeve bečke rezidencije i dvorca u Ráckeveu to je bila treća i veličinom najveća građevina. Građena je u razdoblju od 1707. do 1712. godine, a njezin je tlocrt pravilnog četverokraknog tipa s krilima koja zatvaraju unutrašnje dvorište. Oko korpusa građevine nalazile su se zidine koje su pratile oblik dvorca i koje su činile sastavni dio kompleksa, a čije su kurtine na uglovima završavale bastionima oko

¹⁹ Z. UZELAC 2017, 53.

²⁰ J. NAJČER SABLJAK, S. LUČEVNJAK 2017, 62.

²¹ <https://www.britannica.com/topic/Esterhazy-family>, pristupljeno 20.03.2019.

²² M. OBAD ŠĆITAROCI 1998, 110.

²³ S. ĐURIČIĆ 2017, 36.

²⁴ <https://www.britannica.com/place/Fertod>, pristupljeno 14.7.2019.

²⁵ Z. UZELAC 2014, 83.

kojih se nalazio opkop. Pristupalo mu se putem drvenog pokretnog mosta koji se nalazio s pročelne, južne strane.²⁶

Dvorac je visinom nizak i prizeman s tri strane, osim s pročelne, gdje je imao kat. Ondje su se izvorno u središtu blago rustikalnog prizemnog zida nalazila četiri kvadratna uokvirena prozora i široka ulazna barokna veža koja je bila svođena križnim svodom, a nadvisivao ju je zabat u čijem se središtu nalazio polikromni grb princa Eugena Savojskog s njegovim bojnim zastavama.²⁷ Dvije etaže dijeli razdjelni vijenac iznad kojeg se nalazi pet prozora identičnih onima prizemne razine, razdvojenih pilastrima jednostavnih toskanskih kapitela. Nad središtem pročelja diže se visoki toranj raščlanjen pilastrima na dvije razine. U prvoj razini su na rubovima rustični pilastri, a na drugoj kanelirani s voluticama. Ploha je rastvorena s po jednim kvadratnim i ovalnim prozorom. Toranj je završavao elipsoidnom baroknom lukovicom koja je naglašavala vertikalnost pročelja, no ona je uklonjena u prvoj četvrtini 19. stoljeća.²⁸ Ostale fasade krila su ujednačene, raščlanjene ritmično postavljenim kvadratnim prozorima. Komunikaciju s prvim katom omogućavalo je stepenište u južnom dijelu dvorišta. Unutrašnje prostorije povezane su u sustav *enfilada*, rasporeda prostorija u jednoj osi, koje su imale ravne stropove, a ispod svih krila prostiru se podrumске prostorije. Središnji dio pročelja je u prizemlju imao bačvasti svod.²⁹

Prema K. Horvat-Levaj, kod dvorca u Bilju je riječ o ranobaroknoj varijanti kasnorennesansnog četverokrillnog tipa dvorca koji niječe zadani model jednakovrijednosti krila u kojem bi sve četiri strane bile prizemne.³⁰ To naglašava i postav tornja formirajući tip kojem nije lako naći izravne analogije. Iako skromnog izgleda, dvorac se nalazi na najvećem prinčevom posjedu u funkciji „privatne utvrde“.³¹ Projektant biljskog dvorca još uvijek nije poznat, ali je na činjenici da je prinčev osobni arhitekt bio Johann Lucas von Hildebrandt, zaslužan za sve druge njegove značajne poduhvate, utemeljena i pretpostavka da bi upravo on bio arhitekt i biljskog dvorca. U prilog toj tezi koju je iznio Z. Uzelac ide i maštovit dizajn, odnosno način na koji je transformirana zatvorena funkcionalna i obrambena forma u jednostavno stambeno zdanje što je u suglasju s Hildebrandtovim stilom.³²

Prinčev dvorac u Ráckeveu građen je od 1703. do 1722. godine. Poput dvorca u Bilju, i on se nalazi u prirodi. Sličnih je dimenzija biljskom, ali drugačije tipologije. Riječ je o dvorcu

²⁶ M. KELER 2004, 104.

²⁷ M. OBAD ŠĆITAROCI 1998., 76.

²⁸ Z. UZELAC 2014, 89.

²⁹ D. FELETAR; T. ĐURIĆ 2002., 277.

³⁰ K. HORVAT-LEVAJ 2013, 7.

³¹ T. HORVATIN; M. OBAD ŠĆITAROCI 2015, 617.

³² Z. UZELAC 2014, 88.

nepravilnog „U“ tipa, kojem je glavna strana duža od bočnih, i gdje bočna krila stvaraju počasno dvorište. Središnji dio kompleksa je naglašen, a oblicima podsjeća na Vaux-le-Vicomte u Maincyju.³³ Sastoji se od glavnog dvoetažnog prostora u kojem se nalaze saloni, a koji završava kupolom. Etaže su odvojene vijencem. U središnjoj osi nalazi se ostakljeni trijem nad kojim su vijenac i balustrada s kipovima, a završava trokutastim zabatom u kojem je grb obitelji. Trijem je rastvoren trima polukružno zaključenim arkadama od kojih je središnja najšira i ujedno predstavlja ulaz. Poduprt je nizom od četiri monumentalna pilastra koji završavaju jonskim kapitelima. Iznad bočnih arkada nalaze se ovalne niše u kojima su biste. S bočnih strana trijema nalaze se po jedan veliki prozor dekoriran doprozornicima i natprozornicima.

Začetna strana središnjeg dijela rastvorena je s jedanaest prozorskih osi. Središnji dio tlocrtno je oblikovan kao polovina heksagona, kojem se na svakoj strani nalazi po jedan prozor, koje međusobno odvajaju pilastri s jonskim kapitelima. Iznad središnjeg prozora nalazi se zaobljeni natprozornik, dok bočni prozori, jednako kao i oni na bočnim stranama dvorca, imaju ravne natprozornike. Druga etaža središnjeg prostora prati raspored prozora i pilastara prizemne etaže, no oni su drugačije oblikovani. Sva tri prozora oblika su kartuše, te se nad njima nalaze trokutasti natprozornici, a razdvajaju ih jednostavno oblikovani plitki pilastri. Ostatak krila prati oblikovanje središta prizemlja s jednostavnim pravokutnim prozorima razdvojenim pilastrima s jonskim kapitelima.

Dvorac u Ráckeveu pokazuje niz sličnosti s onim u Bilju. Oba se nalaze u prirodi i sličnih su dimenzija. Jednako kao i na biljskom primjeru, bočna krila dvorca u Ráckeveu imaju vrlo skromnu raščlambu jednostavnim pilastrima. Najveća sličnost može se pronaći u formi čitavih kompleksa. Iako su oba dvorca različitih tipoloških rješenja, karakterizira ih jasno naglašeni središnji dio u odnosu na bočne čime se stvara vertikalna os. Korišteni su rasporedom slični pilastri na začelju dvorca, i vijenac kao jedini raščlambeni elementi, dok su jednostavni natprozornici jedini dekorativni element.

6.2. DVORAC HILLEPRAND PRANDAU U VALPOVU

Gradnja dvorca u Valpovu započela je na korpusu ranijeg renesansnog dvorca nakon 1722. godine prema projektu nepoznatog arhitekta.³⁴ Zdanje zrelobaroknog trokrilnog otvorenog tipa s očuvanom kulom iz 15. stoljeća na sjeveru i veznim bedemima tvori tlocrt nepravilnog šiljatog trokuta s unutrašnjim dvorištem u kojem se nalazila barokna kapela koja oblicima podsjeća na raniju kasnogotičku gradnju. Dvorcu se pristupalo kroz ulaznu vežu do

³³ G. KELÉNYI 1998, 102.

³⁴ LJ. PERČI 2009, 204.

koje je vodio podizni most, a komunikacija s višim katovima centralnog sklopa omogućena je dvokrakim stubištem s južne strane dvorišta koje je vodilo do salona, no i omogućavalo nastavak kretanja do zapadnog dijela pomoću hodnika, i do istočnog pomoću balkona-galerije.³⁵

U centralnom dijelu sklopa je dvokatna građevina, dok su istočno i zapadno krilo jednokatnice. Ispod svih krila nalazio se podrum. Prizemlje je svođeno, a katovi imaju ravne stropove. Kat zapadnog krila korišten je za prostore obitelji, a istočno krilo bilo je namijenjeno za život posluge. Pročelje se horizontalno dijeli na tri razine. Prva je oblikovana rustikalno, horizontalnim linijama i jednostavnim kvadratičnim otvorima, dok su gornje dvije razine oblikovane nešto profinjenije pravokutnim prozorima s natprozornicima. Njih međusobno razdvajaju lezene koje se protežu kroz obje razine. Pročelje završava dvoslivnim krovom koji ima šest prozora raspoređenih u dva reda. Vertikalnost pročelja naglašava središnji pravokutni istak u obliku tornja. Prizemno je rastvoren baroknom vežom koju nadvisuju tri razine prozora s natprozornicima iznad kojih se nalazi balustrada i završetak tornja u obliku svojevrzne lanterne kružnog tlocrta. Slijedi koncepciju dekoracije kao i ostatak pročelja, te se dekorativni pilastri ponavljaju i na razini iznad krova. Grb obitelji nalazi se iznad ulazne veže u sklopu tornja i natprozornika prvog kata. Raspored unutrašnjih prostorija bio je u sustavu enfilada.

Dvorac obitelji Hillebrand von Prandau ambiciozan je projekt, a monumentalno sjedište gospodarskog i ladanjskog posjeda obitelji naglašava središnji pročelni toranj kao snažna vertikala ne samo dvorca, već i čitavog kompleksa. Iako u osnovi pripada tipologiji otvorenih baroknih tlocrta, uvjeti terena rezultirali su zatvorenim tipom. Iz istog razloga, dvorac nije simetričan, a uzročno-posljedično različita krila imaju drugačije dispozicije elemenata. Sličan raspored dekorativnih elemenata i svijetlih otvora koji razigravaju kompaktnu površinu u skladnim proporcijama pročelja nalaze se na dvorcu vrlo slične strukture naglašene vertikalne osi istaknutog tornja Authal u Austriji.

Barun Petar II. Antun Hillebrand von Prandau je 1738. godine kupio dvorac u Authalu, koji oblicima podsjeća na valpovački dvorac, te je mogao poslužiti kao njegov predložak.³⁶ Riječ je o dvorcu izduženog pravokutnog tlocrta koji se sastoji od podruma, prizemlja i dva kata, te završava dvoslivnim krovom. Prizemna razina je rustikalizirana, a otvara se pomoću ritmično postavljenih kvadratičnih prozora, po tri sa svake strane središnje osi. Razine katova slijede ritam rasporeda prostora kao i prizemna zona no s pravokutnim prozorima. U sredini građevine nalazi se snažno naglašen toranj koji izlazi iz korpusa dvorca, a visinom je jednak

³⁵ M. OBAD ŠĆITAROCI, 1998. 313.

³⁶ J. NAJČER SABLJAK, S. LUČEVNJAK 2018, 9.

razini pročelja. Rastvara se u tri vertikalne zone. Prva zona se rastvara s tri luka sa svake strane tornja u funkciji kolnog prilaza, a ukrašeni su zaglavnim kamenjem. Zona iznad rastvorena je jednostavnim ovalnim prozorima. Dvije razine razdvaja razdjelni vijenac, a vertikalno povezuju plitko oblikovane lezene. Treća zona predstavlja izduženi završetak tornja koji se rastvara malim polukružnim prozorom kojeg nadvisuju satovi koji se nalaze sa svake od strana tornja ispod arkadica. Toranj završava baroknom lukovicom.

Oba dvorca slijede istu koncepciju rustifikacije prizemlja, dva kata i središnjeg tornja, te po tri prozora sa svake strane glavne osi. Vrlo su slične strukture koju jasno naglašava vertikalna os istaknutog tornja. Dvorac u Authalu skromnih je dimenzija i izgleda, te osim vijenca ne posjeduje raščlambene elemente. Valpovački je dvorac većih dimenzija i predstavlja složeniju varijantu dvorca koji mu je vjerojatno bio predložak, što se uočava u korištenju više raščlambenih elemenata poput rustikaliziranih pilastara u prizemlju i dekorativnih elemenata natprozornika obliha i ravnih formi, te osobito u formi istaknutog tornja slične strukture.

6.3. DVORAC ELTZ U VUKOVARU

Dvorac u Vukovaru nastajao je kroz duži niz godina. Prvu građevinu, drvenu kuriju, dao je sagraditi Johann Ferdinand Kuefstein. S obzirom na postojanje nacrt, pretpostavlja se da je imao namjeru graditi i dvorac, no 1736. godine je prodao vukovarsko vlastelinstvo obitelji Eltz nakon čega je staru drvenu kuriju zamijenila nova, barokna, no na imanju nije bilo novih gradnji sve do 1750. godine kada je Anselmo Kasimir von Eltz-Kempenich dao sagraditi novu kuriju čijim će dogradnjama, počevši s 1790. i 1791. godinom i nastati vukovarski dvorac.³⁷

Riječ je o jednokatnom, jednokrlnom zdanju s dva paralelna niza prostorija odijeljenih hodnikom, čije je pročelje sa zapadne strane postavljeno okomito na glavnu ulicu.³⁸ Prizemlje je rastvoreno s deset prozorskih osi, središnjim naglašenim ulazom koji se sastojao od jednostavnog portala, nadvišenim dvostruko stupnjevanim krovnim zabatom koji je završavao svinutim ukrašenim zabatom koji je veličinom obuhvaćao tri središnje prozorske osi i na kojem se nalazio grb obitelji. Dvorac je završavao četveroslivnim krovom šatorastog tipa na kojem su se nalazila po dva horizontalno postavljena prozora sa svake strane središnje osi.³⁹ Veličine prostorija se razlikuju, te su one sjeverne okrenute perivoju većih dimenzija. Saloni su se nalazili na katu, također okrenuti perivoju.⁴⁰ Podrum se protezao ispod cijele građevine, a

³⁷ M. OBAD ŠĆITAROCI 1998, 344.

³⁸ M. OBAD ŠĆITAROCI 1998, 344.

³⁹ Z. UZELAC 2017, 55

⁴⁰ M. OBAD ŠĆITAROCI 1998, 345

prizemna razina imala je barokne svodove.⁴¹ Kroz 19. stoljeće tijekom neobarokne obnove bečko-češkog arhitekta Viktora Siedeka, dvorac je proširen, te je stariji dvorac uklopljen u južno krilo novog.⁴²

Dvorac dovršen sredinom 18. stoljeća dijeli brojne tipološke sličnosti s drugim zdanjima obitelji Kuefstein. Taj podatak bi mogao ukazivati na to da je grof Eltz kupnjom zemljišta dobio i projekt dvorca. Sličnost vukovarske strukture s onom dvorca Greillenstein u Donjoj Austriji koji je bio glavna obiteljska rezidencija obitelji Kuefstein, također ide u prilog iznesenoj tvrdnji.⁴³ Te utvrđene okolnosti objašnjavaju i stilsko obilježje dvorca. Kako je naslijeđeni projekt izveden ranije, posjeduje odlike koje formalno predstavljaju arhitekturu druge četvrtine stoljeća, te s obzirom na tlocrtnu dispoziciju i bogatu dekoraciju pročelja pripada stilu koji je karakterističan za austrijski barok.⁴⁴

Izgledom jednostavan renesansni dvorac u Greillensteinu bio je primarna rezidencija obitelji Kuefstein. Riječ je o jednokatnom, četverokrilnom zatvorenom tipu dvorca čija krila okružuju zatvoreno unutrašnje dvorište. Razina prizemlja i prvog kata artikulirane su istovjetno, nizom od pet ritmično postavljenih kvadratičnih prozora sa svake strane od glavne osi. Etaže razdvaja vijenac. U središtu se nalazi izrazito visoki toranj koji je u prizemlju rastvoren ulaznom vežom s portalom kojeg pridržavaju dva stupa. Na razini prvog kata nalazi se prozor u sklopu čijeg je natprozornika obiteljski grb. Ostatak tornja u tri razine sastoji se od po dva kvadratna prozora. Toranj na kutovima ima dva manja tornja, a svi su kutovi ojačani plitkim kamenim zadebljanjima.

Čini se kako je najstarija struktura vukovarskog dvorca neka vrsta barokne inačice rezidencije obitelji Kuefstein. Iako ima uzore u Greillensteinu, za razliku od izrazito naglašenog ulaznog tornja ima jednostavni portal koji je naglašen velikim zabatom. Također, pročelje vukovarskog dvorca bilo je naglašenije ukrašeno nego austrijsko. S obzirom na kasnije pregradnje složeno je ulaziti u detaljnije komparacije i uzore te se u ovom slučaju valja zadržati na zaključku Z. Uzelca da je najstariji vukovarski dvorac „ponešto srodan južnom krilu dvorca Greilleinsteinu“.⁴⁵

⁴¹ Z. UZELAC 2017, 57

⁴² Z. UZELAC 2017, 57

⁴³ Z. UZELAC 2017, 53

⁴⁴ Z. UZELAC 2017, 55

⁴⁵ Z. UZELAC 2017, 55

6.4. DVORAC ESTERHÁZY U DARDI

Dvorac Esterházy je nastajao u dužem vremenskom periodu u 18. i 19. stoljeću, a pretpostavljeni naručitelj mogao bi biti Ivan Kazimir Esterházy koji je vlastelinstvom upravljao u drugoj polovini 18. stoljeća.⁴⁶ Prema stilskim karakteristikama ustanovljeno je kako je svojstveni izgled i glavni pečat njegova izgleda formiran u vrijeme baroknog klasicizma, a taj je period u Hrvatskoj okvirno trajao od 1750. do 1830. godine.⁴⁷ S obzirom na nedostatno istražene arhivske izvore, najkorektnije je dvorac datirati u takav širi vremenski okvir.

Dvorac je sagrađen nakon što je obitelj Esterházy preuzela imanje od prijašnjeg vlasnika grofa Veteranija.⁴⁸ On je dao izgraditi dvije paralelne pravokutne zgrade, a obitelj Esterházy je dogradila istočno krilo, formirajući jednokatni dvorac rastvorenog oblika povezanog s krajolikom, koji tipološki pripada trokrilnim dvorcima „U“ tipa.

Istočno pročelje sastoji se od deset ritmično postavljenih prozorskih osi u dvije razine, te je prizemna etaža oblikovana rustikalno. Pročelje je jednostavno, s minimalnim ukrasima u obliku zaglavnih kamenova prizemlja, razdjelnog vijenca između razina, te plitkih ugaonih pilastara dorskog reda i natprozornika prvog kata.⁴⁹ U središnjoj osi nalazi se prizemni trijem nad kojim je altana koja završava trokutastim zabatom. Trijem je rastvoren trima polukružno zaključenim arkadama od kojih je središnja najšira i ujedno predstavlja kolni prilaz. Altana je u potpunosti zastakljena, a poduprta je tek s četiri grupe tankih udvojenih polustupova dorskog reda koji nose trokutasti zabat u kojem se nekada najvjerojatnije nalazio grb obitelji. Građevina završava visokim dvoslivnim krovom. Vanjske fasade bočnih krila slijede istu koncepciju istočnog pročelja, no s manjom preciznošću ritmičnog rasporeda prozora što je posljedica preuzimanja ranije strukture. Dvorišne fasade oblikovane su jednostavnije i ne sadrže rustikalnost prizemne razine.

Unutrašnji raspored soba u svim krilima uglavnom je dvostruki niz prostorija koje su s dvorišne strane povezane hodnikom. Podrumi se nalaze ispod starije gradnje, odnosno sjevernog i južnog krila, te imaju bačvaste svodove.⁵⁰ Prizemlje je svođeno, osim sjevernog krila koje ima ravne stropove, a hodnici su svođeni češkim kapama. Prvi kat ima ravne stropove.⁵¹ Na bočna krila su nadovezane gospodarske zgrade niže visine.

⁴⁶ K. HORVAT-LEVAJ; R. VUČETIĆ; I. HANIČAR BULJAN 2012, 13-14.

⁴⁷ K. HORVAT-LEVAJ; R. VUČETIĆ; I. HANIČAR BULJAN 2012, 16.; I.KRAŠEVAC 2016, 9.

⁴⁸ S. ĐURIČIĆ 2017, 47.

⁴⁹ M. OBAD ŠĆITAROCI 1998., 112.

⁵⁰ K. HORVAT-LEVAJ; R. VUČETIĆ; I. HANIČAR BULJAN 2012, 16.

⁵¹ K. HORVAT-LEVAJ; R. VUČETIĆ; I. HANIČAR BULJAN 2012, 18.

S obzirom da je od svih ovdje odabranih primjera najkasnije sagrađen, ne čudi da dvorac u Dardi predstavlja zrelobarokni tip tlocrta. Izrazito je simetričan i skromnije ukrašen u usporedbi s ostalim dvorcima obitelji koji su bili puno monumentalniji projekti.

Dvorac Esterházy u Eisenstandtu (Željeznom) u Gradišću građen je krajem 17. stoljeća u vrijeme ranog baroka i bio je glavna obiteljska rezidencija u 18. stoljeću. U tlocrtu predstavlja izduženi jednokrlni tip dvorca s naglašenim ugaonim paviljonima, a sastoji se od tri kata. Pročelje je podijeljeno u tri zone i ima petnaest prozorskih osi. Prizemna zona blago je rustikalizirana i raščlanjena nizom polukružnih prozora. Razina prvog kata rastvorena je s pravokutnim prozorima sa slijepim balkonima nadvišenima ritmično postavljenim natprozornicima u obliku luneta i zabata, a njih u razini *mezzanina* krasi poprsja mađarskih ratnih vođa.⁵² Razina drugog kata rastvorena je nešto manjim pravokutnim prozorima također sa slijepim balkonima. Razine prvog i drugog kata međusobnu objedinjuje visoki toskanski red pilastara koji su udvojeni na dijelovima ugaonih paviljona. Niz konzola pridržava krov rastvoren krovnim prozorima koji slijede raspored prozora fasada. Iznad paviljona su dva tornja raščlanjena udvojenim pilastrima i polukružnim prozorom koji su ostatak korpusa ranije građevine. Središnji dio u prizemnoj razini rastvoren je dodatno trijemom odvojenih stupova koji pridržavaju balkon salona.

Dvorce u Dardi i u Eisenstadtu povezuju malobrojne sličnosti koje se pronalaze tek u tragovima. Oba imaju blago rustikaliziranu razinu prizemlja, odnosno njenu imitaciju izvedenu u žbuci, što je gotovo opće mjesto top tipa zdanja, no i element trijema naglašenog udvojenim stupovima kakav možemo pronaći na pročelju dvorca Eisenstadta u prizemlju, a ističe se i na prvom katu pročelja dvorca u Dardi. Pročelni element trijema karakterističan je za obitelj Esterházy i pojavljuje se i na drugim obiteljskim dvorcima, poput onog u Czákru. Riječ je o zaista samo jednom motivu koji jedini pokazuje dodirne točke, a dardanski dvorac predstavlja puno skromnije zdanje od eisenstadskog. Po oblicima dvorca u Dardi može se zaključiti kako definitivno nije riječ o istom arhitektu, kakav je primjerice slučaj s Biljem. Više o stilu dardanskog dvorca može se zaključiti tek preko poznatih planova s kraja 18. stoljeća, koji u cijelosti nisu dovršeni, a pomoću kojih je vidljiv ukus Antona Esterházyja u orijentaciji prema francuskom baroknom klasicizmu koji se na pročelju dvorca u Dardi pronalazi u neznatnim tragovima, tek u elementu niza udvojenih stupova koji pridržavaju altanu, a koju nadvisuje trokutasti zabat.

⁵² <https://esterhazy.at/en/esterhazypalace/680057/The-Esterhazy-Palace?>, pristupljeno 26.6.2019.

Dvorac Esterházy u Fertődu, nastao u drugoj polovini 18. stoljeća najveća je gradnja kasnog baroka i rokoka u Mađarskoj, a riječ je o narudžbi obitelji Esterházy.⁵³ U tlocrtu ovaj je dvorac pravilnog „U“ tipa, te ima tri etaže. Središnji dio sastoji se od jedanaest prozorskih osi, od kojih su tri središnje. Razina prizemlja blago je rustikalizirana i rastvorena kvadratičnim prozorima koje nadvisuju zaglavni kameni, te trima vratima koje su u završetku polukružnog oblika. Prizemlje i prvi kat u središnjoj osi spaja trijem koji pridržava stubište i balkon. Trijem je rastvoren nizom od četiri tankih udvojenih polustupova na koje se nastavlja ograda u čijem se središtu nalazi obiteljski grb. Razine katova oblikovane su nešto monumentalnije. Prvi kat ima pravokutne prozore s natprozornicima, a na središnjem dijelu oni su zaobljeni prozori. Drugi kat ima zaobljene prozore, a na središnjem dijelu oni su kruškolikog oblika. Prvi i drugi kat povezuje visoki red pilastara kompozitnog reda koji je udvojen u središnjoj osi. Središnja os završava trokutastim zabatom, kojeg nadvisuje toranj koji se izdiže za razinu jednog kata i vrlo je jednostavno dekoriran malim pilastrima. Bočne osi završavaju balustradom s kipovima na visokim bazama nakon kojih se nalazi dvoslivni krov. Bočna krila slijede istu koncepciju u jednostavnijoj varijanti.

Dvorac Esterházy u Fertődu predstavlja naširoko poznato, značajno zdanje koje je rezultat ambicija obitelji Esterházy, a imalo je daleke odjeke. Međutim, sa skromnim zdanjem dvorca u Dardi nema skoro nikakvih sličnosti. Rijetka podudarnost prepoznaje se u tlocrtnoj koncepciji „U“ tipa koja u slučaju dvorca u Dardi zakriljuje krajolik u kojem se nastavkom jezera pruža tipična karakteristična neprekidna os, ali takvo rješenje imaju i slična monumentalna srednjoeuropska zdanja. Daljnje sličnosti spomenutih dvoraca uočavaju se u elementu niza udvojenih stupova koji pridržavaju altanu, a koju nadvisuje trokutasti zabat. Međutim, riječ je o vrlo malo sličnih elemenata koji ne upućuju na velike uzore ili aktivnosti istih arhitekata u ovom slučaju.

7. ODJECI SREDNJOEUROPSKIH STILSKIH TRENDOVA NA SLAVONSKIM DVORCIMA 18. STOLJEĆA

Usporedbom odabranih primjera slavonskih dvoraca nastalih prema narudžbama istaknutih pojedinaca i značajnih srednjoeuropskih obitelji s njihovim stambenim gradnjama u matičnim zemljama, nastojalo se izvući zaključke o prijenosu oblikovnih i tipoloških rješenja srednjoeuropskih dvoraca obitelji na njihove slavonske posjede. Iz nekoliko komparativnih

⁵³ <http://www.eszterhaza.hu/kastely/kastelytura/a-foepulet>, pristupljeno 26.6.2019.

primjera i razmatranja drugih značajnih gradnji pojedinih naručitelja, za većinu primjera ipak nije bilo moguće pronaći značajnijih tipoloških srodnosti.

Ipak, uočene su pojedinačne podudarnosti u nekim slučajevima, poput sličnosti dvorca u Vukovaru sa samo jednim, južnim krilom greilleinsteinskog dvorca. Velika podudarnost primijećena je na pročelnim stranama dvoraca u vidu raščlambenih elemenata. Najveće podudarnosti zamijećene su u elementima raščlambe prizemne razine, u smislu rustikalizacije i zaglavnog kamenja koje možemo uočiti na dvorcima u Valpovu, Vukovaru i Dardi, no tu je riječ o općem mjestu oblikovanja rezidencijalne arhitekture koje potječe još iz renesanse. Dvorac u Dardi predstavlja jedini primjer dvorca čija se prizemna razina rastvara elementom trijema. Raščlambeni element koji se koristi na razini kata je pilastar. Izravnom komparacijom odabranih primjera uočava se kako je došlo do doslovnijeg prijenosa elementa sa srednjoeuropskih uzora samo na biljskom dvorcu, i to u jednostavnijoj varijanti pilastara bez baze i sa dorskim kapitelima, za razliku od matičnih zdanja koja su izrastala na bazama i završavala jonskim kapitelima. Vijenac kao razdjelni element uočava se na svim primjerima dvoraca u obliku jednostavne trake. Jedini element koji bi se mogao smatrati dekorativnim su natprozornici. Oni su u slučaju dvoraca u Bilju i Dardi vrlo jednostavne forme, dok je u slučaju vukovarskog dvorca vidljiv pomak u oblikovanju natprozornika u usporedbi s komparativnim materijalom gdje je vidljiva ritmična izmjena segmentnih i trokutastih zabata. Dvorac u Dardi koristi element niza udvojenih stupova koji pridržavaju altanu, a koju nadvisuje trokutasti zabat po uzoru na Eisenstadt i Fertőd. Međutim, ovdje je riječ o slijeđenju tipičnog klasicizirajućeg obilježja čiju formu možemo pronaći i na dvorcu u osječkoj Retfali kao i brojnim drugim primjerima barokno-klasicističke gradnje. Uočeno navodi na zaključak kako pri gradnji dvorca u Dardi nije bilo uzora i slijeđenja srednjoeuropskih konkretnih gradnji obitelji Esterházy s kojima su se u istraživanju povukle paralele jer pripadaju istoj obitelji te bi u tom slučaju trebalo istraživanje povesti u nekom drugom smjeru. Većina dvoraca imala je volumno naglašen središnji dio pročelja. Element tornja u središtu koji je u funkciji stvaranja vertikalne osi čest je motiv na srednjoeuropskim dvorcima, a na našim se prostorima može pronaći na primjeru dvoraca u Bilju i Valpovu. Primjer dvorca u Bilju ne slijedi već razrađenije primjere drugih gradnji princa Eugena Savojskog, već dinamizira tada već anakronu renesansnu formu. Najveća podudarnost uočljiva je na primjeru valpovačkog dvorca koji se pokazao kao najzanimljiviji model za komparaciju s matičnim obiteljskim zdanjima. U tlocrtnoj dispoziciji, a ponajviše u arhitektonskoj raščlambi te monumentalnom tornju koji krase istaknuti središnji dio, dvorac obitelji Hillebrand von Prandau u Authalu u Austriji pokazuje vrlo ozbiljne sličnosti s njihovim valpovačkim dvorcem. Dvorac u Authalu je manjih dimenzija, ali čitavim pročeljem vrlo sličan

središnjem ulaznom dijelu valpovačkoga zbog čega se može nagađati da je poslužio kao predložak.⁵⁴

⁵⁴ J. NAJCER SABLJAK, S. LUČEVNJAK 2018, 9-10.

8. ZAKLJUČAK

Nakon 1699. godine Mirom u Srijemskim Karlovcima došlo je do velikih promjena na području današnje Slavonije. Ujedinjenim europskim silama ti su prostori oslobođeni stoljetne osmanlijske vlasti, a novooslobođena opustošena zemlja bez prijašnjih vlasnika predana je Dvorskoj komori, nakon čega dolazi do podjele zemlje uglednicima čija je pomoć utjecala na završetak rata, počevši s princem Eugenom Savojskim koji je bio ključna osoba u završetku rata. Uglavnom su to bili članovi visokog plemstva koji su gradili dvorce kao sjedišta svojih posjeda. Proces dekameralizacije trajao je dugo i završio je uglavnom do 1730. godine uspostavom novih vlastelinstava. Došlo je do vala izgradnje rezidencijalne arhitekture koja u svojim korijenima ima uzore u stambenoj arhitekturi matičnih posjeda. Detaljnim opisima, analizama i kontekstualizacijom skupine dvoraca nastalih tijekom 18. stoljeća nastojalo se zaključiti ponešto o preuzimanju srednjoeuropskih arhitektonskih struktura i stilskih tendencija.

Različiti statusni profili naručitelja uvjetovali su oblike novosagrađenih dvoraca. Dvorac princa Eugena Savojskog izgrađen je kao utvrda i stoga je funkcionalnost imala prednost nad oblikovnim elementima, koji su u usporedbi sa srednjoeuropskim materijalom jednostavni. Prijenos stilskih tendencija uočljiv je u načinu barokiziranja kasnorenesansnih formi postavljanjem tornja kao vertikalne osi na zatvoreni četverokrlni tip tlocrta. Zdanja obitelji Hillebrand-Prandau i Eltz nadmašili su dvorce koji su im poslužili kao predlošci. Oni su u svojim oblikovnim elementima unaprijeđene inačice dvoraca koji se mogu pronaći u matičnim zemljama pridošlih stranih plemića. Razlog zbog kojeg je dvorac obitelji Hillebrand-Prandau grandiozniji mogao bi se može pronaći u tome što je dvorac u Authalu odgovarao barunovom ukusu, te je stoga barun Petar Hillebrand de Prandau odlučio na valpovačkom posjedu sagrađiti varijantu po vlastitom ukusu i u skladu s njegovim statusom i novčanim mogućnostima. Odgovor zašto je dvorac obitelji Eltz nadmašio svoj predložak mogao bi se pronaći u činjenici da su članovi ove dvije obitelji, Josip Ignjat Hillebrand-Prandau i Emmerich Eltz odlučili preseliti se i živjeti na svojim slavonskim posjedima, koji su morali biti uređeni na zadovoljavajućoj razini. Princu Eugenu Savojskom i obitelji Esterházy njihovi su slavonski posjedi bili tek jedno u nizu imanja, o kojima su u usporedbi s ostalim gradnjama poznate tek osnovne informacije. Slijedeći istu pretpostavku može se pretpostaviti zašto je dvorac obitelji Esterházy u Dardi skromno zdanje koje dijeli vrlo malo sličnosti s komparativnim zdanjima. Tek se može primijetiti vidljiva primjena općenitih klasicizirajućih elemenata u orijentaciji prema francuskom baroknom klasicizmu koje je na pročelju u neznatnim tragovima, tek u elementu niza udvojenih stupova koji pridržavaju altanu, a koju nadvisuje trokutasti zabat.

Nedostatna istraženost arhivskih izvora rezultirala je činjenicom da su projektanti dvoraca u Slavoniji još uvijek nepoznati. Postoje tek pretpostavke o mogućem arhitektu biljskog dvorca, koje su uvjetovane činjenicom da je princ imao samo jednog arhitekta, poznatog Johanna Lucasa von Hildebrandta. Bez obzira na različite statusne profile naručitelja, različite arhitekta, i realizacije, na primjerima navedenih dvoraca uočeno je korištenje sličnih formalnih raščlambenih elemenata poput pilastara, vijenaca, natprozornika i trijemova. Najveća sličnost uočljiva je u preuzimanju općeg izgleda pročelja od dvorca koji je u vlasništvu obitelji u njihovoj matičnoj zemlji, čime možemo zaključiti kako je došlo do nekih skromnih prijenosa srednjoeuropskih stilskih tendencija posredovanjem stranih plemićkih obitelji u Slavoniji u 18. stoljeću. Zaključak je i to da nema dekorativnih elemenata. U slučaju ove grupe dvoraca riječ je o tipovima koji ne odišu baroknom kićenom dekorativnošću nego su zakašnjele varijante kasnorenasansne tipologije poput dvorca u Bilju ili preuzimaju već pročišćene strukture baroknog klasicizma. Razlog tomu bi se mogao pronaći u dvorcima koji su korišteni kao predlošci, ali i lokaciji samih slavonskih dvoraca koji su građeni na području koje je tada još smatrano vrlo opasnim i riskantnim za ambiciozne gradnje.

9. LITERATURA

- V. ČURŽIK 1994 – Vilko Čuržik, *Valpovština kroz stoljeća*, Valpovo, 1994.
- S. ĐURIČIĆ 2015 – Siniša Đuričić, Princ Eugen Savojski u Velikom bečkom ratu do oslobođenja Beograda (1483.-1688.), *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 15(1) (2015.), 35-55.
- S. ĐURIČIĆ 2017 – Siniša Đuričić, Nasljeđe grofa Veteranija i vlastelinstvo Darda krajem 17. i početkom 18. stoljeća, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 17(1) (2017.), 35-52.
- D. FELETAR; T. ĐURIĆ 2002. – Dragutin Feletar; Tomislav Đurić, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, Zagreb, 2002.
- T. HORVATIN; M. OBAD ŠĆITAROCI 2015 – Tea Horvatin; Mladen Obad Šćitaroci, Dvorci Bilje i Darda u Baranji, problemi i prijedlozi obnove i revitalizacije, *Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa*, (2015.), 616-621.
- K. HORVAT-LEVAJ; R. VUČETIĆ; I. HANIČAR BULJAN 2012 – Katarina Horvat-Levaj; Ratko Vučetić; Ivana Haničar Buljan, Darda, Dvorac Esterhazy, Povijesno-građevni razvoj, valorizacija i prijedlog konzervatorskih smjernica, Zagreb, 2012.
- K. HORVAT-LEVAJ 2013. – Katarina Horvat-Levaj, *Hrvatska stambena arhitektura 17. i 18. stoljeća*, Split, 2013.
- K. HORVAT-LEVAJ 2015. – Katarina Horvat-Levaj, *Barokna arhitektura*, Zagreb, 2015.
- I. KARAMAN 1959 – Igor Karaman, Sređivanje arhiva vlastelinstva Valpovo, *Arhivski vjesnik*, 2(1) (1959.), 457-469.
- G. KELÉNYI 1998 – Hungarian Architecture in the Eighteenth Century, *The Architecture of Historic Hungary*, (ur. Pál Lővei, Dora Wiebenson, Józef Sisa), MIT Press, London, 1998.
- M. KELER 2004 – Marija Keler, Poznati stari dvorci i parkovi „Belja“ : Bilje, Darda i Kneževo, *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir* (ur. Kristina Peternai), 1 (2004.), 103-107.
- I. KRAŠEVAC 2016 – Uvodna riječ, *Klasicizam u Hrvatskoj : zbornik radova znanstvenog skupa*, [u Zagrebu, 30. i 31. svibnja 2014.] (ur. Irena Kraševac), Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2014.
- J. NAJCIER SABLJAK; S. LUČEVNJAK 2017 – Jasminka Najcier Sabljak; Silvija Lučevnjak, Karlo i Ludvina Eltz-nositelji obnove Burge Eltz u 19. stoljeću, *Peristil*, 60(1) (2017.), 61-76
- J. NAJCIER SABLJAK; S. LUČEVNJAK 2018 – Jasminka Najcier Sabljak; Silvija Lučevnjak, Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina u: *Valpovački vlastelini Prandau-Normann*, (ur.) Milan Vrbanu se et al., Osijek – Valpovo, 2018. 118.-130.

M. OBAD ŠĆITAROCI 1998. – Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, Zagreb, 1998.

M. OBAD ŠĆITAROCI; B. OBAD ŠĆITAROCI 2005 – Mladen Obad Šćitaroci; Bojana Obad Šćitaroci, Dva tisućljeća tradicije dvoraca, vila i zamkova na tlu Hrvatske, *Urbanističko i perivojno nasljeđe Hrvatske kao dio europske kulture*, (2005.), 17-38.

LJ. PERČI 2009 – Ljerka Perči, Inventar Valpovačkog dvorca iz kolovoza 1736. godine, *Osječki zbornik*, 29(XX) (2009.), 203-214.

Z. UZELAC 2014 – Zlatko Uzelac, Barokna anamorfoza u arhitekturi dvorca princa Eugena Savojskog u Bilju, *Peristil*, 57(1) (2014.), 81-90.

Z. UZELAC 2017 – Zlatko Uzelac, Barokni parterni vrt dvorca Eltz u Vukovaru, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 17(1) (2017), 53-71.

V. ZGAGA; K. PETRIĆ; Z. UZELAC 1994 – Višnja Zgaga; Ksenija Petrić; Zlatko Uzelac, Idejni prijedlog korištenja dvorca Prandau-Normann u Valpovu, *Informatica museologica* 25(1-4) (1994.), 35-45.

10. INTERNETSKI IZVORI

Encyclopedia Britannica (<https://www.britannica.com/topic/Esterhazy-family>), pristupljeno 20.3.2019.

Encyclopedia Britannica (<https://www.britannica.com/place/Fertod>), pristupljeno 24.7.2019.

Esterházy kastély Fertőd (<http://www.eszterhaza.hu/kastely/kastelytura/a-foepulet>), pristupljeno 26.6.2019.

Esterházy Schloss Eisenstadt (<https://esterhazy.at/en/esterhazypalace/680057/The-Esterhazy-Palace?>), pristupljeno 26.6.2019.

Echoes of Central European Style Trends on the Architecture of 18th c. Castles in Slavonia

After the Treaty of Karlowitz in 1699, the territory of modern-day Slavonia was annexed by the Habsburg Monarchy. The land was divided up and given to military leaders and wealthy families who were considered worthy individuals and were of Austrian, Hungarian and German origin. Ownership of property was moved from the hands of the crown to ecclesiastical or secular rulers, which lasted for thirty years and had ended by 1730 with the establishment of new seigniors. The castles built afterwards are considered to be the main bearers of baroque currents in the area. This paper focuses on the multi-winged type of buildings, which generally refers to castles that had larger dimensions and more complex plans. The construction of these buildings allowed for the spread of Central European forms and affirmed the trend of Slavonian architecture throughout the 18th century. This work deals with elementary floor plan typology, the emergence of specific decorative elements and the link with the comparative Central European material on the example of four castles – of Prince Eugene of Savoy in Bilje, and families Hillebrand von Prandau in Valpovo, Eltz in Vukovar and Esterházy in Darda.

Key words: Slavonia, 18th century, castles, prince Eugene of Savoy, Bilje, Hillebrand von Prandau, Valpovo, Eltz, Vukovar, Esterházy, Darda

11. SLIKOVNI MATERIJAL

Slika 1: dvorac u Bilju, tlocrt – preuzeto iz: Zlatko Uzelac, Barokna anamorfoza u arhitekturi dvorca princa Eugena Savojskog u Bilju, *Peristil*, 57 (1) (2014.), 82.

Slika 2: dvorac u Bilju, pročelje – preuzeto iz: Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, Zagreb, 1998., 75.

Slika 3: dvorac u Ráckeveu, tlocrt – preuzeto iz: Zlatko Uzelac, Barokna anamorfoza u arhitekturi dvorca princa Eugena Savojskog u Bilju, *Peristil*, 57 (1) (2014.), 82.

Slika 4: dvorac u Ráckeveu, pročelje – preuzeto sa:

https://en.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1ckeve#/media/File:R%C3%A1ckeve,_Savoyai-kast%C3%A9ly.JPG, pristupljeno 29.2.2020.

Slika 5: dvorac u Valpovu, tlocrt – preuzeto iz: Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, Zagreb, 1998., 313.

Slika 6: dvorac u Valpovu, pročelje – preuzeto iz: Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, Zagreb, 1998., 309.

Slika 7: dvorac u Authalu, pročelje – preuzeto iz: Jasminka Najcer Sabljak; Silvija Lučevnjak, Povijest likovne zbirke valpovačkih vlastelina u: *Valpovački vlastelini Prandau-Normann*, (ur.) Milan Vrbanus et al., Osijek - Valpovo, 2018., 9.

Slika 8: dvorac u Vukovaru, tlocrt – preuzeto iz: Zlatko Uzelac, Barokni parterni vrt dvorca Eltz u Vukovaru, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 17(1) (2017), 68.

Slika 9: dvorac u Vukovaru, pročelje – preuzeto iz: Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, Zagreb, 1998., 341.

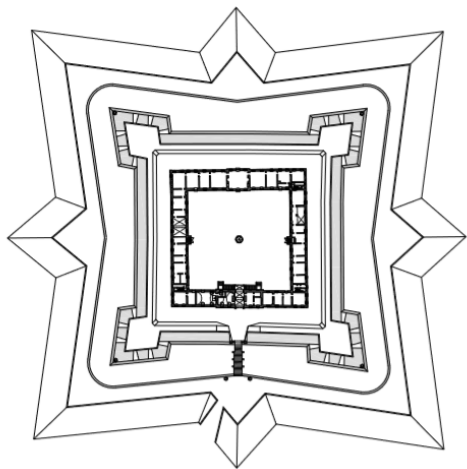
Slika 10: dvorac u Greillensteinu, pročelje – preuzeto s: <http://www.greillenstein.at/>, pristupljeno 29.2.2020.

Slika 11: dvorac u Dardi, tlocrt – preuzeto iz: Mladen Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji*, Zagreb, 1998., 112

Slika 12: dvorac u Dardi, pročelje – preuzeto s: <https://www.zhrmku.org.mk/hrvatska-kulturna-bastina/dvorci-kurije-ljetnikovci/istocna-slavonija/dvorac-esterhazy-darda-osijek>

Slika 13: dvorac u Eisenstadtu, pročelje – preuzeto s: https://bs.wikipedia.org/wiki/Eisenstadt#/media/Datoteka:Esterh%C3%A1zy_castle.jpg, pristupljeno 29.2.2020.

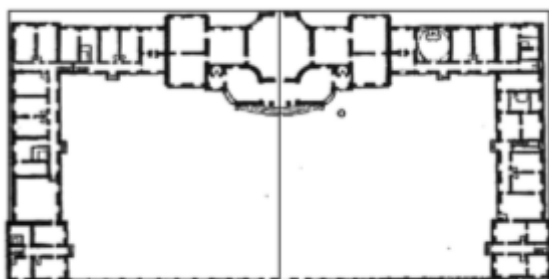
Slika 14: dvorac u Fertődu, pročelje – preuzeto s: <http://eszterhaza.hu/galeria>, pristupljeno 29.2.2020.

Slika 1

Slika 2

Slika 3

Slika 4

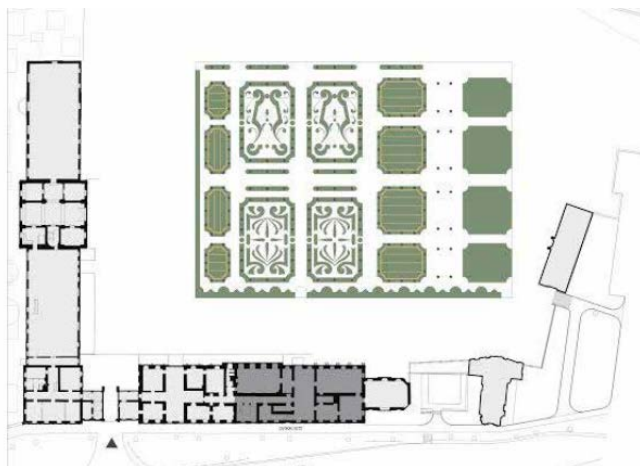
Slika 5

Slika 6

Slika 7

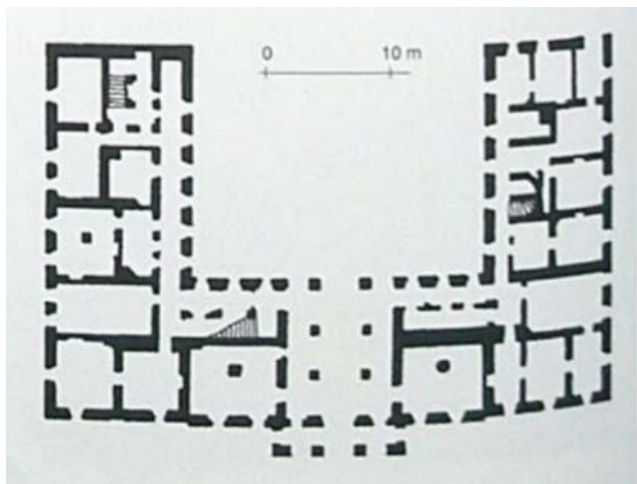
Slika 8

Slika 9

Slika 10

Slika 11

Slika 12

Slika 13

Slika 14